

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Miként vélekedünk a jogról?

PhD értekezés tézisei

Dr. Kelemen László

Témavezető: Prof. Dr. László János

Pszichológia Doktori Iskola

Szociálpszichológia Doktori Program

2013.

I. A KUTATÁS CÉLJA

Kutatásom célja a mai magyar társadalom jogi természetű tájékozottságának feltárása volt. Természetesen meghatározott elemek mentén végeztem kutatásaimat, és nemcsak bizonyos jogi kategóriák pusztán ismeretét kívántam bemutatni, hanem a törvények, és általában a jogi intézmények, azok funkciói és képviselői iránti érzelmi-értelmi beállítódást igyekeztem feltérképezni. Azaz azt, hogy milyen attitűdök alakultak ki a megkérdezettekben a jog elemei és működése iránt.

Jelenlegi kutatásom meghatározó célja az volt, hogy egy ezerfős, országos, reprezentatív minta segítségével – korábbi kutatásom eredményeit bővítve – tartalmi szempontból feltárjam, hogy a mai magyar társadalom:

- miként vélekedik a jogalkotás és jogalkalmazás egyes kiemelt kérdéseiről,
- miként látja az igazságszolgáltatás alapvető elveinek érvényesülését,
- mi a véleménye a bűnözői magatartás okairól és annak megelőzéséről,
- a bűncselekmények áldozatává válásának kérdéséről
- és a halálbüntetés indokoltságáról.

Ugyanezen kérdéseket illetően egy kisebb mintaszámú, százfős jogi végzettséggel rendelkező almintát is megnyilatkoztattam, és a két minta jellemzőinek összevetésével szándékoztam feltárni a hasonlóságok és eltérések mögötti tényezőket.

Kutatásom egésze inkább feltáró jellegű, nem pedig határozott hipotéziseket kíván igazolni, ennek ellenére voltak előfeltevéseim.

1. Feltételeztem, hogy a demográfiai változók (nem, életkor, lakóhely és foglalkozás), az anyagi helyzet szubjektív megítélése és a közéleti kérdések iránti érdeklődés fontos, független, magyarázó változó lesz a válaszadók rendszerigazoló és rendszerkritikus nézeteit illetően.

2. Feltételeztem továbbá, hogy a politikai attitűd és a pártválasztás szintén fontos korrelációs kapcsolatot fog mutatni a válaszadók értékítéleteire vonatkozóan.

3. Azt is vélelmeztem, hogy a válaszadók neme, életkora, iskolázottsága és anyagi helyzete bizonyos szempontból befolyásolni fogja azt a tényt, hogy a válaszadók milyen jellegű személyiségjegyekkel jellemzik majd önmagukat.

4. Előzetesen azzal is számoltam, hogy a gondolkodás nyitottsága, illetve zártság, a gondolkodás absztraktsága és rugalmassága feltételezhetően összefügg majd a válaszadók egyes demográfiai változóival is.

5. Az önbecsülés kérdésének vizsgálata során azt feltételeztem, hogy a válaszadók anyagi helyzetének szubjektív megítélése, és az azt jelentős mértékben befolyásoló foglalkozásuk meghatározó fontosságú lesz.

Kutatásom másik fő vonulata az volt, hogy a reprezentatív minta és a jogászi minta összehasonlításával a jelenlegi igazságszolgáltatási rendszer megítélésében és elfogadottságában mutatkozó különbségeket feltárjam. A kutatás járulékos kérdései voltak a közéleti nyitottság és az információszerzési források közötti kapcsolat, továbbá az internethasználat vizsgálatának néhány kérdése.

II. A KUTATÁS ELMÉLETI HÁTTERE

Az igazságos világba vetett hit és a rendszerigazolás elmélete

Az igazságos világba vetett hit

Az igazságos világba vetett hit a hetvenes évek közepéig elkerülte a tudósok figyelmét, ugyanis ekkoriban kezdtek el kutatásokat végezni az igazságosság társadalmi életben való jelentőségének vizsgálatára. „Az igazságos világba vetett hit elmélet központi gondolata, hogy mindenki érdemei, hozzájárulásai, hibái, bűnei alapján részesül a jóból és a rosszból.”¹ Ez a gondolat nyugtatóbban hat azokra az emberekre, akiknek pozitív az önértékelésük. DALBERT (2001) szerint az igazságosság motívum nemcsak az igazságtalanság tagadását jelenti, hanem ennél többet, jelesül azt, hogy az emberek törekednek az áldozat kompenzálására és az igazságosság normái szerinti viselkedésre. Ez a motívum implicit, amelynek három fő funkciójára több kutatás is rámutat. Az első egy személyes szerződés, amelyben kötelességünknek érezzük, hogy másokkal szemben méltányosan viselkedjünk. A második funkció arra a biztonságérzetre utal, hogy mások is méltányosan fognak viselkedni velünk szemben. Végezetül a harmadik egy olyan konceptuális keretet kínál, amelynek köszönhetően az emberek a saját és mások életének értelmet adhatnak. Az igazságos világba vetett hitnek ezek a sajátosságai lefedik a motívum teljes egészét.

Az anyagi és szociális javakat elosztó társadalmi, gazdasági és politikai rendszer igazságosságának észlelését az elosztás igazságosságának percepciója nagymér-

¹NGUYEN LUU LAN ANH: Az igazságosság, a nem és az önértékelés. Modellek, elméletek vitája a szociálpszichológiában II: A társadalmi igazságosságról - Szimpózium

tékben befolyásolja. Az elosztás igazságos voltának észlelésére az első szociálpszichológiai megközelítés a méltányosság-elmélet volt. GEORGE C. HOMANS (1961) szerint az igazságosság legjelentősebb szociálpszichológiai aspektusa a méltányosságra vonatkozik. Írásaiban a jutalomelosztás igazságosságával foglalkozott az egyének és a csoportok tagjai között, és több tételben fogalmazta meg az igazságos elosztás szabályait. Egyik legfontosabb megállapítása, hogy *„az elosztás igazságtalan, ha egy személy nem kap annyi nyereséget, mint amennyire egy másik személy nyereségéhez viszonyítva számít”*.² Elvárható tehát az emberek számára, hogy a jutalmak és a költségek olyan arányban legyenek elosztva, ahogyan az megfelel az egyes emberek nyereségei és beruházásai közti aránynak. Aki igazságtalanság áldozatának véli magát, az haragot érez és valószínűsíthetően kifejezi azokkal szemben, akik erről tehetnek. Az igazságtalanság haszonélvezője viszont gyakran büntudatot érez. A jutalom igazságosságának megítélésében hajlamosak vagyunk másokhoz hasonlítani magunkat.

HOMANS-t követően J. STACY ADAMS (1963) a költségelemzés példájával szemléltetve foglalkozott ezzel a témával úgy, hogy a hozam és a befektetés kifejezéseket használva mutatta be elméletét. Fő tétele, hogy két ember egymáshoz való viszonyában méltánytalanság áll fenn akkor, ha a befektetések és a hozamok arányai egyenlőtlenek.

Ez a gondolatmenet nagy hatással volt FESTINGER kognitív disszonancia elméletére (FESTINGER, 1963, 1973). „FESTINGER kognitív disszonancia-elméletének középpontjában álló fogalom az a kínzó feszültségi állapot, amelyet olyan kogníciók (vélekedések, attitűdök, várakozások) okoznak, amelyek nincsenek összhangban egymással, arra készítetve az egyént, hogy csökkentse a disszonanciát azáltal, hogy a konzisztencia fokozása érdekében adjon hozzá, vonjon ki vagy helyettesítsen kogníciókat.” (HEWSTONE, STROEBE, 2007:520).

ELAINE WALSTER, ELLEN BERSCHIED és G WILLIAM WALSTER(1978) az elméletet rendszerbe foglalták, amelynek során ők a „kizsákmányoló” és az „áldozat” kifejezéseket használták. A méltánytalanság helyreállítását a méltánytalan helyzet megváltoztatásával lehet elérni, továbbá, ha a tényleges méltányosság elkülönül a pszichológiai méltányosságtól, ez utóbbit lehet helyreállítani. WALSTERÉK különböző stratégiákat állítottak fel a kizsákmányoló és a kizsákmányolt oldaláról a méltánytalanság nyomasztó érzésének helyreállítására. A kizsákmányoló nyomasztó érzésé-

²MORTON DEUTSCH: A „méltányosság elmélet” kritikai áttekintése: Alternatív szempont az igazságosság szociálpszichológiájához. *Pszichológia*,3, 411-437. HOMANS: Társas viselkedés: elemi formák, 1961

nek megszüntetésére és a tényleges méltányosság helyreállítására - az áldozat kárpótlásával -, a kedvezmény önmagunktól történő megvonásával és a megtorlással van lehetőség. A pszichológiai méltányosságot pedig a saját vélt hozam csökkentésével, a saját vélt befektetés növelésével, a másik vélt hozamának növelésével és a saját vélt befektetés csökkentésével lehet helyreállítani. A méltánytalanság az áldozatot sújtja le inkább, ezért az áldozat nyomasztó érzésének helyreállítását a kárpótlási követeléssel, a megtorlással és az igazolással tudjuk rekonstruálni. Azt, hogy a méltányosságot milyen módon állítjuk helyre, természetesen gazdasági megfontolások is befolyásolják. A méltányosság helyreállítására vagy pszichológiai, vagy tényleges méltányosság-helyreállító eljárással lehet reagálni, de a kettőt együtt nem lehet alkalmazni. A megfelelő eljárást két szempont alapján választják ki: egyrészt, hogy melyik a célravezetőbb, másrészt, hogy melyik a költséghatékonyabb módszer.

A legújabb kutatások szerint az általános igazságos világba vetett hitet megkülönböztetjük a személyes igazságos világba vetett hittől (LIPKUS, 1996). Az általános igazságos világba vetett hit azt mutatja meg, hogy a világ általában véve egy igazságos hely, míg a személyes igazságos világba vetett hit arra mutat rá, hogy az egyén saját sorsa igazságos. Azonban mindkettő egyértelműen kifejezi, hogy a világ amelyben élünk, értelemmel rendelkezik.

Az igazságos világba vetett hit az „ütköző” szerepét tölti be, amikor az emberek áldozattá válnak. Akik erősebben hisznek az igazságos világban, kevesebb depresszív hajlamot mutatnak, és életükkel elégedettebbek. Az áldozatoknak szükségük van olyan mentális erőforrásra, miszerint a világ igazságos hely, ezáltal is fenntartva szubjektív jóllétüket. LERNER és SOMERS (1992) munkanélkülivé vált személyekkel végeztek kísérleteket, és megállapították, hogy azok, akik jobban hisznek egy igazságos világban, szubjektíven jobban érzik magukat azokkal szemben, akik nem hisznek benne.

Rendszerigazolás, rendszerkritika

A szociálpszichológia egyik központi mondanivalója az 1950-es évektől kezdve napjainkig az, hogy az emberek törekszenek önmaguk, társaik és környezetük megismerésére, igazolására. Magyarázatot keresnek olyan jelenségekre, mint a társadalmi események, a saját gondolataik, érzelmeik, az agresszív magatartásformák, a saját vagy mások pozíciója, illetve az uralkodó társadalmi feltételek. A XX. század szociálpszichológiájára az igazoláskutatás volt jellemző, amelynek három fő iránya volt.

Az első az önigazolás, ahol a sztereotípiák azért fejlődnek, hogy megvédjék a selfpozícióját és viselkedését. A második a csoportigazolás, ahol a sztereotípiák a csoport egészének státuszát és viselkedését védi. A harmadik a rendszerigazolás, egy olyan pszichológiai folyamat, amely a személyes és a csoportérdekek ellenére is legitimálja az aktuális társadalmi berendezkedést.

A rendszerigazolás olyan pszichológiai folyamatra vonatkozik, aminek a segítségével a fennálló társadalmi berendezkedés fennmarad a hátrányos helyzetű egyének és csoportok nyilvánvaló pszichológiai és anyagi sérelmének ellenére is. Az elméletnek legalapvetőbb feltevése az, hogy az emberek hajlamosak kognitív és ideológiai szinten támogatni a fennálló rendszert. Az alacsony státusú csoportok tagjai olyan mértékben fogadják el a társadalomban betöltött alsóbbrendű szerepüket, amennyire legitimnek érzik a rendszert.

A rendszerigazolás elmélete alapján megállapítható, hogy az emberek törekednek a fennálló rendszer, a status quo fenntartására, sőt ennek érdekében arra is, hogy megértsék egymást, és megteremtsenek egy közös valóságot (HARDIN, HIGGINS, 1996). Mindezt azért teszik, hogy létrehozzák, fenntartsák és szabályozzák kapcsolataikat, kielégítsék társasági igényeiket, és egy stabil, kiszámítható környezetet alakítsanak ki maguknak.

A különböző kultúrák más és más *státusz ideológiával* magyarázzák meg a társadalmi különbségeket. Ez az indiai társadalomban a kaszt-rendszer, míg a nyugati országokban, az Egyesült Államokban a meritokrácia. A meritokrácia individualista státusz ideológia, melynek lényege abban áll, hogy mindenkinek érdemei és teljesítményei határozzák meg a társadalomban betöltött helyét (KLUEGEL, SMITH, 1986; PLAUT, MARKUS, LACHMAN, 2002). A meritokrácia legfontosabb konzekvenciája, hogy státusz legitimáló hatása van. Ezáltal támogatja azokat a nézeteket, amelyek fenntartják az egyenlőtlen társadalmi berendezkedést (JOST, HUNYADY, 2002; MAJOR, 1994). Az a meggyőződés, hogy az emberek azt kapják, amit megérdemelnek, felelőssé teszi az egyént a társadalomban elért pozíciójáért. A meritokrácia elfogadása a magasabb státuszú csoportok tagjai számára fokozottabb jogosultság tudattal párosul (MAJOR, 1994; O'BRIE, MAJOR, 2009). Minél többen fogadják el a meritokráciával kapcsolatos attitűdöket, annál inkább lekicsinylik az alacsony státuszú csoportok tagjait, akik gyakran a diszkriminációt okolják saját maguk helyett (KAISER, DYRENFORTH, HAGIWARA, 2006). Három magyarázat létezik arra, hogy az alacsony státuszú társadalmi csoportok miért fogadják el azokat a meggyőződéseket, amelyek a státusz ideológiát igazolják. Az első magyarázat, hogy az emberek

természetes módon hajlanak arra, hogy elfogadják azt ami van, mert annak úgy is kell lennie (HEIDER, 1958). A második, hogy a magas státuszú társadalmi csoportoknak anyagi érdeke fűződik a status quo fenntartásához. A harmadik magyarázat, hogy az emberek érdekeltek abban, hogy elhiggyék, a világ, amelyben élnek, igazságos hely. JOST (JOST, BANAJI, 1994; JOST, HUNYADY, 2002; LERNER, 1980) szerint az ember alapvető szükséglete, hogy a létező társadalmi berendezkedést legitimnek lássa. A társadalmilag alulértékelt csoportok tagjai számára fogódzót jelent az a meggyőződés, hogy a státusz egyenlőtlenségek a diszkriminációnak tudhatók be, ezáltal csökkentik az igazságtalanság okozta fájdalomérzetet.

A kognitív stílus: megismerés iránti szükséglet és a lezárás iránti igény

Szerzőtársaimmal (Mészáros Noémi Zsuzsanna, Szabó Zsolt Péter, László János) egy még eddig nem publikált cikkben a kognitív stílus és a tekintélyelvűség működését és kapcsolatát elemeztük. A következő két alfejezetben e két személyiségpszichológiai jelenség elméleti háttéréről szólok.

Messick definíciója szerint a kognitív stílus kifejezés az információ felvétel és szerveződés konzisztens mintázatára vonatkozik (MESSICK, 1976). Elmondható, hogy az emberek eltérnek abban, hogy mennyire preferálják a biztos válaszokat a bizonytalannal szemben, illetve mennyire hajlandóak elmélyülni a gondolkodásban. Cioppo és Petty (1982) megismerés iránti szükséglet fogalma a fenti különbségtételen alapul. Elméletük szerint vannak, akiknek a megismerés iránti szükséglete magasabb, ezért több erőfeszítést tesznek az információ feldolgozása közben. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozzák, hogy ez nem a gondolkodás minőségét, illetve eredményét minősítő definíció, hiszen nincs lineáris összefüggés a gondolkodás eredménye és a ráfordított idő között. Az eltérés a gondolkodásra fordított időben és az információ feldolgozására fordított energiában mutatkozik meg.

A biztos és bizonytalan információk preferálásával foglalkozik Webster és Kruglanski (1994). Vizsgálataik alapján úgy gondolják, hogy bizonyos szituációs vonások meghatározzák, hogy mennyire vágyik valaki biztos válaszokra, és ezek a szituációs hatásoktól függetlenül is jellemzőek. Elméletük szerint a biztos válaszokat preferálók esetében a megismerés két fázisát lehet azonosítani: a keresés gyors leállítását („leállítás”) és a megszerzett információhoz való ragaszkodást („befagyasztás”). A lezárási igény magasabb szintjével rendelkezők kevésbé

körültekintők, kevesebb alternatívát fogadnak el, és biztosabbak a döntéseikben. (CSANÁDI, HARSÁNYI és SZABÓ, 2009).

A vizsgálatok azt mutatják, hogy a lezárás iránti igény és a megismerés iránti szükséglet között enyhe, negatív irányú korreláció mutatkozik. Ennek magyarázata, hogy a magas lezárási igénnyel rendelkező egyének gyorsan próbálnak megoldáshoz jutni („leállítás”), azonban ennek sikertelensége esetén nagy erőfeszítéseket tesznek a megoldás megtalálására (Kruglanski, Peri és Zakai, 1991).

Rigid kognitív stílusnak nevezzük azoknak a személyeknek a megismerési stílusát, akiknek a lezárás iránti igénye magas, a megismerés iránti szükséglete ezzel szemben alacsony. A rigid kognitív stílus és a politikai pszichológia számos változója között vizsgálták korábban az összefüggéseket. Ezeket a vizsgálatokat elsősorban Nyugat-Európában végezték, amelyek alapján elmondható, hogy korreláció figyelhető meg a lezárás iránti igény és a konzervatív ideológia (Jost és munkatársai, 2003; Kemmelmeir, 1997; Golec, 2001; Chirumbolo, 2002), a dogmatizmus és a tekintélyelvűség (Webster és Kruglanski, 1994; Kruglanski, Pierro, Mannetti és de Grada, 2006) között.

Több szerző ezzel szemben azzal érvel, hogy a lezárás iránti igény bármely ideológiához kapcsolódhat, amely képes az adott társas, történeti és kulturális közegben lezárást nyújtani. Fu és társai (Fu, Morris, Lee, Chao, Chiu és Hong, 2007) azt állapították meg, hogy a lezárás iránti igény a konformitással függ össze, azaz a magas lezárás iránti igénnyel rendelkező egyének konformabb válaszokat adnak a kisebb lezárás iránti igénnyel rendelkező társaikhoz képest. Eközben viszont az igazodásuk kulturálisan meghatározott, azaz az adott válaszok kulturális közegenként változnak. Kossowska és van Hiel (2003) a volt szocialista és nyugati országokban vizsgálta a lezárás iránti igény és a gazdasági konzervativizmus összefüggéseit. Eredményeik alapján elmondható, hogy a volt szocialista országokban negatív kapcsolat figyelhető meg a lezárás iránti igény és a gazdasági konzervativizmus között, ezzel szemben a nyugati államokban ez éppen fordítva van. Elméletük szerint ez azzal magyarázható, hogy a kommunista országokban a progresszió volt az uralkodó gondolkodásmód, így az ezzel kapcsolatos gondolkodásban ezek az elméletek voltak elérhetőek, ezek segítették a lezárás iránti igény megvalósulását.

A tekintélyelvűség

Az előítéletes személyiség jegyeit keresve Adorno és munkatársai (1950) foglalkoztak először a tekintélyelvű személyiséggel. Az akkor megfogalmazott elmélet mára vitatottá vált, az azonban még most is érvényes, hogy a tekintélyelvűséget mérő skálán magas pontszámot elérőkre jellemző, hogy alárendelődnek a saját csoport vezetőinek, védik a saját csoport normáit és agresszívak az ezeket támadókkal vagy veszélyeztetőkkel szemben.

A tekintélyelvűség megjelenését a kutatások során külső és belső okokkal egyaránt magyarázták. Az egyik ilyen belső ok a merev kognitív stílus megléte. Az ilyen személyiségjeggyel rendelkező egyének a gondolkodást igénylő helyzetekben gyorsabban lezárják az információ keresését, és erős elköteleződést mutatnak létrejött álláspontjuk mellett. Az eddig megfogalmazottak alapján már nem meglepő, hogy a tekintélyelvűség és a rigid kognitív stílus között kapcsolat áll fenn a kutatási eredmények alapján. Ez könnyen magyarázható, hiszen a tekintélyelvűség lerövidíti a gondolkodási folyamatot, mivel olyan válaszokat kínál fel, amelyek már léteznek, hagyományokon alapulnak és ezzel a lezárást könnyítik meg (Jugert, Cohrs és Duckitt, 2009; Webster és Kruglanski, 1994; Neuberg és Newsom, 1993; Rokeach, 1960).

Az empirikus kutatások alapján kimondható, hogy a tekintélyelvűség együtt jár a konzervatív ideológiával, a jobboldali pártok és politikusok támogatásával (Altemeyer, 1998; Crowson és munkatársai, 2005; van Hiel és Mervielde, 2002; Jost és munkatársai, 2003; Stone és Smith, 1993; Meloen, 1993; Meloen és munkatársai, 1998; De Regt, Smits és Mortelmans, 2011). A tekintélyelvűség vizsgálatai során felvetődött az is, hogy kizárólag jobboldali ideológiákkal függ össze a tekintélyelvűség, azonban Pentony és munkatársai (2000) nyugati és magyarországi mintákon vizsgálva a jelenséget megállapították, hogy nyugaton ténylegesen csak a jobboldali ideológiákkal mutat korrelációt, ezzel szemben a magyarországi mintában a szocialista párt szavazói és a szocialista ideológia támogatóinak körében is mutatott korrelációt a két változó.

A bűnelkövetés okai és a büntetés céljai

A bűnözés okainak csoportosítása

A bűnözés okaira vonatkozó elméletek több évszázados és igen változatos elméleti tablóját sok szempontból lehet tudományosan megközelíteni. A Joghallgatók a jogról³ című kötetben az ezzel kapcsolatos elméleteket részletesen tárgyaltam, így most csak néhány rövid megállapítást szeretnék tenni e témakörben.

A legtöbb tudományos elmélet korábban a bűnözést egy okra kívánta visszavezetni, ezek monokauzális teóriáknak tekinthetők. Később azonban felismerték, hogy az emberi viselkedés, és ennek körében a bűnelkövetés nem vezethető vissza egyetlen okra. Erre tekintettel hozták létre az úgynevezett soktényezős (több faktoros) elméleteket. A tudományos elméletek sokáig a bűnözés okát kívánták meghatározni, nem differenciálva a különböző bűncselekmény- és elkövető típusok között. Ténylegesen azonban csak egyes bűncselekmény típusok vagy bűnelkövetői csoportok kapcsán lehet megnevezni és kimutatni a bűnözés okait.

A bűnözés okságára vonatkozó elméletek két csoportra oszthatók:

- a) a kriminálbiológiai és kriminálpszichológiai magyarázatok: a bűnelkövetést az egyén testi, lelki sajátosságaiból, személyiségéből kiindulva értelmezik;
- b) a szociológiai elméletek: a bűnözést társadalmi jelenségekre, illetve környezeti tényezőkre vezetik vissza.

Sértett-áldozat

A kutatás vizsgálta a válaszadók tényleges áldozattá válását, attól való félelmet⁴. A vizsgálat során kapott válaszokat szem előtt tartva a következőkben vázlatosan áttekintem a sértett⁵ szerepét a büntetőjog és bűnügyi tudományok területén.

³ A Joghallgatók a jogról című kötet 3. és 4. ábrája feltünteti a bűnözői és bűnözésről szóló történeti és kortárs elméleteket. (Kelemen, 2008: 209-211)

⁴ Lásd K.15.

⁵Alapfogalmak: Passzív alany – Sértett – Áldozat

1. Passzív alany

A büntető anyagi jog tudománya ismeri a passzív alany fogalmát, amely a törvényi tényállásban megjelölt olyan személy, akire az elkövetési magatartás behatást gyakorol vagy akire irányul. A bűncselekmények többségénél a passzív alany többnyire bárki lehet, vannak azonban olyan bűncselekmények is, amelyek passzív alanyává csak meghatározott személyes tulajdonsággal vagy körül-

Továbbá bemutatom néhány olyan újabb hazai empirikus kutatás eredményét, amely a tényleges sértetté válással és a bűnözés visszatükröződéssel, azaz annak ismeretével, és az attól való félelemmel kapcsolatosan vallott véleményekkel foglalkozik.

A bűncselekmény sértettje – történeti visszatekintés

Történetileg a sértett szerepe a tágabb értelemben vett büntetőjogban folyamatosan változott.

A korai időszakban a konfliktusok megoldása, a sérelmek megtorlása az egyénre hárult, aminek legfontosabb módja a magánharc, illetve a bosszú volt (IRK, 1928:

ménnyel, személyes kvalifikáltsággal rendelkező egyén válhat (pl. hivatalos személy elleni erőszak) (NAGY, 2008: 107).

Az uralkodó szemlélet szerint a passzív alany csak természetes személy lehet (BÓCZ, 2007: 117), hiszen az elkövetési magatartás testre vagy pszichére való kihatása is csak ezek vonatkozásában értelmezhető. Mások szerint viszont büntetőjogunk a passzív alanyon a természetes és jogi személyeket egyaránt érti, illetve a személyösszességet is (GÖRGÉNYI, 2001: 19).

2. A sértett

Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 51. § (1) bekezdése alapján „*sértett az, akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette.*” A jogirodalom szerint nem minden bűncselekménynek van sértettje, így pl. nincs azoknak, amelyek kizárólag az állam vagy a társadalom érdekeit veszélyeztetik (pl. hűtlenség, adócsalás, visszaélés kábítószerrel) (KÓ, 2004: 37). A jogirodalom szerint azonban nemcsak akkor van sértett, ha a cselekmény egy vagy több (akár igen nagyszámú) konkrét természetes vagy jogi személy érdekét sérti (lopás, piramisjáték szervezése), hanem akkor is, ha az egyének pontosan meg nem határozható, nagyobb létszámú csoportja tekintendő sértettnek (közösség elleni izgatás, környezetkárosítás) (KIRÁLY, 2001: 175, 176).

A jogirodalom szerint a bűncselekmény sértettje és az adott tényállás passzív alanya rendszerint egybeesik (NAGY, 2008: 107), így a bűncselekmények egyik részénél (pl. erőszakos közöszülés) a passzív alany egyben a sértett is. Megint más bűncselekményeknél a passzív alany és a sértett fogalma elválik egymástól, így NAGY FERENC szerint a csalás passzív alanya az, akit a tettes tévedésbe ejtett vagy tévedésben tartott, míg sértettje ezzel nem feltétlenül azonos személy, aki a cselekmény folytán kárt szenved (NAGY, 2008: 107).

3. Az áldozat

A 2005. évi CXXXV. törvény hatálybalépése óta a magyar jogrendszer a sértettétől megkülönbözteti az áldozat fogalmát. Az utóbbi kategória tágabb, hiszen az áldozat fogalma a törvény 1. § (1) bekezdése szerint magában foglalja a bűncselekmény sértettjét, valamint azt a természetes személyt, aki a bűncselekmény közvetlen következményeként sérelmet, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el.

A törvény 1. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint a közvetlen következmény a sértetten kívül más személynél akkor állapítható meg, ha sérelme a bűncselekménnyel szoros térbeli és időbeli összefüggésben, és azzal ok-okozati viszonyban következett be. A fogalomban szereplő „lelki sérülés” a bűncselekmény következtében az áldozatban kialakult tartós, komoly félelmet, szorongást jelent, az „érzelmi megrázkódtatás” pedig az erőszakos bűncselekmény következtében az áldozatban kialakult traumát, pszichés zavart, (például emberölésnél a sértetten kívül áldozat lehet a szemtanú, aki lelki sérülést szenved, a sértett közeli hozzátartozója, aki az esetről értesülve érzelmi megrázkódtatást szenved) (BÓCZ, 2007: 116; LIGETI, 2006: 618).

20; KISS, 1997: 12). A büntetőhatalmat a sértett vagy a családja, nemzetsége, törzse érvényesítette, aki(k)nek ez nemcsak joga, hanem egyben kötelessége is volt (KÁDÁR, KÁLMÁN, 1966: 40, 41; GÖRGÉNYI, 1993: 233).

A későbbi fejlődés vezérgondolatát a bosszú mérséklésének szükségessége alapozta meg (FINKEY, 1902: 34). Ennek érdekében a központi hatalom ellenőrzést gyakorolt a bosszú jogossága felett. A bosszú terjedelmét a talio elve alapján korlátozták. Megjelent lehetőségként a kompenzáció, azaz a bosszúról való lemondás kártalanítás fejében. Ezt követően elsőként a gondatlan bűncselekményeknél, majd az egyéneket sértő minden deliktumnál tették kötelezővé a kompenzáció elfogadását. A sértettnek tehát tilos elégtételt vennie. A kompenzáció összegén pedig az állam már osztozik a sértettel, így annak egy része a bosszúról való lemondásért a sértettnek jár, de másik részét az állam (az uralkodó) kapja meg (KÁDÁR, KÁLMÁN, 1966: 42, 46).

A folyamat betetőzéseként az állam nemcsak a magánbosszút, hanem a kompenzációt is megtiltja, a büntetőigényt monopolizálja, amely ezzel már nem a sértett magánügye marad, hanem közüggé válik (KIRÁLY, 1988: 730, 732). Az egyéneket sértő cselekmények is a közrend elleni támadássá váltak, arra való tekintettel, hogy az állam és az uralkodó kötelessége volt a közbéke fenntartása. A büntetőjogi felelősség alapja tehát már a közösség érdekséremlme (BÁRD, 1984: 21). Az egyéneket sértő cselekmények is osztották tehát azon cselekmények sorsát, amelyek eleve nem meghatározott személyeket, hanem az egész társadalmat sértették. A büntetőjogi szankciónak már nem célja a sértett kompenzációja, így a kompenzáció lassanként átalakul vagyonek Kobzássá, mégpedig azzal az indokolással, hogy a hűbéresen ejtett sérelem valójában kizárólag a hűbérúr sérelme (FINKEY, 1902: 40). A magánigazságszolgáltatás korszakának elemei a későbbiekben is fennmaradtak. Ilyen például a sértett vádlói joga, vagy az, hogy a sértett és rokonai jogosultak az ítélet végrehajtására (KÁDÁR, KÁLMÁN: 1966: 43, 45).

A fenti fejlődés jól szemléltethető a római jog történetével (FÖLDI, HAMZA, 1996), amelyben megkülönböztették a magánvétséget (delictum, pl. lopás) és a közbüntényt (crimen, pl. hazaárulás, későbbiekben a gyilkosság) (KÁDÁR, KÁLMÁN, 1966: 50). A két kategória alapvető különbsége, hogy a magánvétségek miatti keresetre csak a sértett volt jogosult, és őt illette a kár többszörösére rúgó bírság. Ezzel szemben a közbüntények miatt az eljárás közvadásra indult, a pénzbírság (vagy a későbbiekben gyakori vagyonek Kobzás) az államot illette (WIENER, LIGETI, 2003: 13). A császárkorban megjelenik az ún. crimina extraordinaria intézménye, amelynek keretében elsősorban bizonyos addig magánvétségeket képező cselekmények egyes esetei

(pl. betörés vagy zsebtolvajlás) közvádra üldözendőként súlyosabb megítélés alá es-
tek (FINKEY, 1902: 36, 37).

A halálbüntetés indokoltsága vagy indokolatlansága

A halálbüntetés indokoltsága csak a megtorlás modern felfogása alapján tagad-
ható, de a generális és speciális prevenció alapján nem. A halálbüntetés ugyanis fel-
tehetően más szankcióknál nagyobb elrettentő hatással rendelkezik, illetve azoknál
elvileg jobban alkalmas annak megelőzésére, hogy az elítélt újabb bűncselekményt
kövessen el.

A halálbüntetés elleni egyik érv az, hogy az élethez (és emberi méltósághoz) va-
ló joggal teljesen ellentétes. Ilyen felfogás egyébként nemcsak a más megölésének
abszolút tilalma esetén indokolható, hanem akkor is, ha elismerjük, hogy az ölésnek
vannak megengedett esetei (jogos védelem, háború, eutanázia, abortusz). Ezek és a
halálbüntetés között ugyanis olyan lényeges különbségek mutathatók ki (pl. a jogos
védelemnél a közvetlenül fenyegető támadás), amelyek indokolhatják az egyes hely-
zetek eltérő kezelését az élethez való jog szempontjából. A halálbüntetés elleni másik
emberi jogi érv az, hogy ellentétes a kegyetlen büntetés tilalmával, mivel sem fogal-
milag, sem technikailag nem létezik humánus kivégzés, illetve az ítélettől a végrehaj-
tásig terjedő időben a személyiségből már csak a saját halál gondolata marad. A fenti
érvelés nem hatálytalanítható azzal, hogy az élethez és emberi méltósághoz a gyil-
kosnak kevesebb joga lenne, mint bármely más embernek, különösen az áldozatnak.
Az emberi jogok ugyanis mindenkit (mégpedig kötelezettségeik teljesítésétől függet-
lenül) megilletnek, nem pedig csak azokat, akik emberölést nem követnek el.

A téves ítélet alapján kiszabott halálbüntetés (az ún. justizmord) lehetősége
mindenképpen érv a halálbüntetéssel szemben. A bírói tévedés bármely eljárásban
fennálló lehetőségét ugyanis a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmény esetén
sem lehet kiküszöbölni, sem rendkívüli eljárási szabályok megalkotásával, sem a
technikai fejlődéssel, sem az egyébként is érvényesülő *in dubio pro reo* szabály al-
kalmazásával. A bírói tévedés következménye viszont halálbüntetés esetén minőségi-
leg más, mint egyéb büntetések esetében, hiszen e szankció végrehajtását követően
értelemszerűen már nincs esély az élet folytatására. A visszaélés lehetősége viszont
nem alkalmas a halálbüntetés elleni érvként, mivel példának okáért egy diktátor a
rendszer ellenségeit könnyűszerrel likvidáltathatja, akár van törvényes halálbüntetés,
akár nincs. A halálbüntetés gazdasági szempontok alapján összességében „olcsóbb”

szankció az életfogytig tartó szabadságvesztésnél, az esetleges eljárási garanciák költségét ugyanis nem kell évtizedekig fizetni.

A halálbüntetés fenntartása vagy annak eltörlése melletti döntés a következő jogi mérlegelés eredménye lehet. El lehet fogadni a halálbüntetést, az élet elvételét, a halálbüntetéssel együtt járó kegyetlenséget és a justizmord lehetőségét, ha nem tartjuk túl nagy árnak azért cserébe, hogy a büntetés – a generális és speciális prevenció terén – más szankcióknál feltételezhetően valamivel hatékonyabbnak bizonyul.

III. MÓDSZERTAN

Kutatásom módszertani háttérét tekintve leíró-feltáró jellegű volt. Az alkalmazott kérdőív segítségével társadalmi jelenségeket kívántam azonosítani, és azok jellemzőit megállapítani. A kérdőíves kutatás az összesen 1100 főből álló mintára való tekintettel jelentős számú adatot eredményezett, amelyek széleskörű statisztikai feldolgozást igényeltek. A pszichometrikus megközelítés alapján a számszerűsített vizsgálati jellemzőket elemezve a különböző változók együttjárását és egyéb statisztikai jellemzőit, összefüggéseit kívántam feltárni.

A minta

A kutatás során tulajdonképpen két mintával dolgoztam, egy 1000 fős, országos, reprezentatív, valamint egy 100 fős jogi végzettséggel rendelkező személyekből álló mintával. A felmérés⁶ (survey) terepmunkái 2010 februárjában és márciusában zajlottak le.

⁶ A két minta kialakítását, a kérdőívek sokszorosítását, a kérdezőbiztosok „betanítását”, a kérdőívek lekérdezését és az adatbázis SPSS file formájában történő szolgáltatását a Focus és Inhall Stúdió Piac- és Közvéleménykutató Kft. végezte el.

IV. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Ebben a fejezetben összefoglalom a kutatás főbb eredményei, ennek könnyebb áttekintését egy összefoglaló táblázat is segíti. Emellett választ adok arra a kérdésre, hogy a megfogalmazott elvárások beigazolódtak-e. Reagálni kívánok továbbá az elméleti részben leírt korábbi kutatások, valamint az általam korábban, joghallgatók körében elvégzett kutatás eredményeire egyaránt.

A KÉT VIZSGÁLATI MINTA ÁLTALÁNOS ÖSSZEVETÉSE

A két minta alapvető eltérését a szocioökonómiai státusz különbségeire vezethetjük vissza. A jogász csoport jelentős része a mai magyar társadalmi elithez tartozik, anyagi helyzetük messze előnyösebb a lakosság átlagához képest. Ennek megfelelően lehetőségeik széleskörűbbek, és a rendszerváltás óta inkább csak bővültek, szemben egyéb társadalmi csoportok esélyeivel. Az országos reprezentatív minta válaszaiból az is kiderült, hogy élethelyzetük nem csak az objektív mutatókban (pl. egy főre jutó családi jövedelem) rosszabbak, de ezt szubjektív módon meg is élik. A lemondások szülte depriváltság, mint általános hangulat nagymértékben meghatározza azt a pozíciót, amelyből a közéletet, a társadalmi folyamatokat szemlélik. Észleléseiket ez a nézőpont szkepticizmussal, gyanakvással színezi át. Ez valószínűleg kihat a társadalom alcsoportjaiban kialakuló, és folyamatosan újrakonstruálódó szociális reprezentációkra is.

Az információs csatornák használati módja is eltérő a két mintában. Az írott és elektronikus médiumok „fogyasztása” más jellegű. A reprezentatív mintánál a fogyasztás gyakorisága nem, vagy csak elenyésző mértékben függ össze az adott médium észlelt hitelességével. A jogász csoportban a médiumválasztást egyértelműen annak hitelessége határozza meg. Ők a tájékozódás céljával használják ezeket a csatornákat, míg az emberek többsége ezt egyfajta szabadidős tevékenységként, szórakozásként definiálja.

A legnépszerűbb párt a Fidesz, a Jobbik és az MSZP. A jogászok körében felülreprezentált a Fidesz, alulreprezentált az MSZP és a Jobbik. Mindkét mintában a legelutasítottabb párt az MSZP, de a jogászok erős ellenszenvet éreznek a Jobbikkal szemben is.

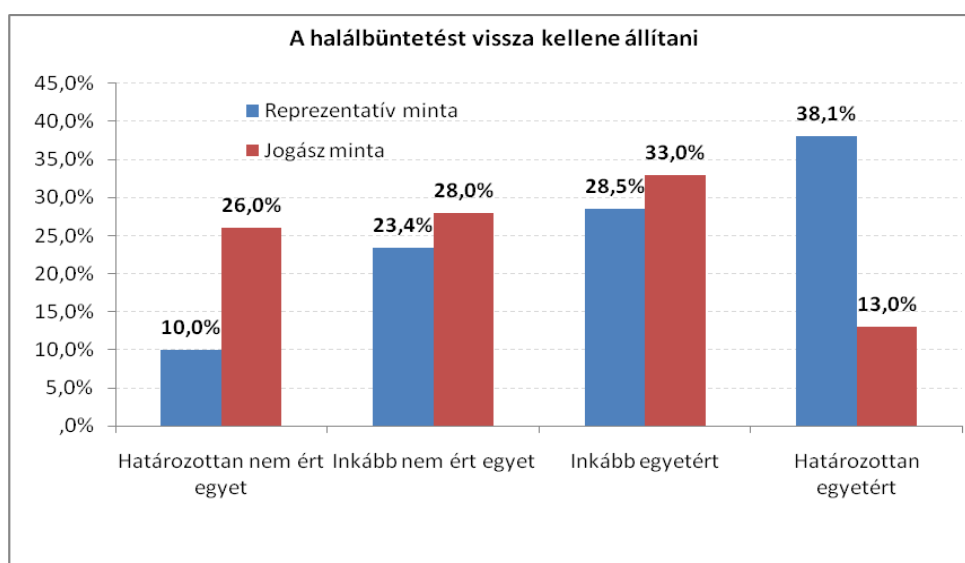
A társadalom átlagához képest a jogászok relatíve szabadelvűbbnek (nem liberálisnak) bizonyultak. A halálbüntetés visszaállításával, az abortusszal vagy a könnyű drogok legalizálásával kapcsolatos kérdésekre adott válaszaik ezt támasztják alá.

JOGALKOTÁS, JOGALKALMAZÁS, BŰNELKÖVETÉS

A magyar társadalom a börtönbüntetést önmagában nem tartja visszatartó erőnek. Feltehetően úgy gondolják, hogy a börtönbüntetés tényével a bűnelkövetők tisztában vannak az elkövetés pillanatában, tehát ez nem lehet visszatartó erő. Úgy tűnik, hogy a bűnözést a társadalom nem szociális problémaként érzékeli elsősorban. Az eredmények azt bizonyítják, hogy a szociális segélyek növelése önmagában nem segítené a probléma kezelésében. Itt érdemes azt megjegyezni, hogy az elmúlt években a szociális segélyek megítélése erősen romlott a magyar társadalomban.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
A BŰNÖZÉS CSÖKKENTÉSÉHEZ VEZETNE...		
a munkanélküliség megszűnése		
nem ért egyet	16%	25%
egyetért	84%	75%
a szigorúbb iskolai nevelés		
nem ért egyet	21%	17%
egyetért	79%	83%
a szorosabb emberi közösségek		
nem ért egyet	16%	6%
egyetért	84%	94%
a megnövelt mértékű szociális támogatások		
nem ért egyet	60%	60%
egyetért	40%	40%
a súlyosabb bírósági ítéletek		
nem ért egyet	9%	10%
egyetért	92%	90%
az elrettentő büntetőtörvények		
nem ért egyet	9%	15%
egyetért	91%	85%

A magyar társadalom - köztük a jogászok is - a bűnözés visszaszorításának legfőbb eszközét a megelőzésben látja, kezdve ezt már a szigorúbb iskolai neveléssel, valamint a szorosabb emberi közösségek kialakításával. A két minta között „konszenzus alakult ki”, vagyis a jogalkotás és a jogalkalmazás területén szigorúbb eljárást várnak. Ez az egység azonban a halálbüntetés megítélésakor megbomlik. A társadalom többsége egyetért a halálbüntetés visszaállításával, a jogászoknál azonban az egyet nem értők kerülnek többségbe. Fontos megjegyezni, hogy mindkét esetben többségbe kerültek a nem határozott véleményt megfogalmazók, így ezek véleménye - érvek hatására - feltehetően bármelyik irányba változhat.

A különböző társadalmi csoportok igen eltérően viszonyulnak a halálbüntetés visszaállításához. Láthatóan a hagyományosan konzervatív értékrenddel rendelkező csoportok között találjuk legnagyobb arányban a halálbüntetés visszaállításának támogatóit. Ilyen csoportok az idősek, a falvakban élők és a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A Jobbik szavazói bázisa is kiemelkedően magas arányban támogatja a korábban megszüntetett intézmény visszaállítását. A halálbüntetés visszaállításának ellenzői csak a Budapesten élők és a diplomások körében kerülnek többségbe.

A különböző társadalmi csoportokban viszonylag kevés eltérést láthattunk a bűnözés visszaszorításának lehetőségeit vizsgálva. Leginkább az fogalmazható meg, hogy a nehezebb megélhetés, a rosszabb életkörülmények erősebb reakciókat váltanak ki az emberekből. Ezekben a csoportokban, ahol a bűncselekmény áldozatává

válásától is erősebb a félelem, nagyobb arányban támogatják a radikális megoldásokat a bűnözés visszaszorításának érdekében.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét		
nem ért egyet	65%	73%
egyetért	35%	27%
A börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést		
nem ért egyet	24%	27%
egyetért	76%	73%
A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának		
nem ért egyet	12%	13%
egyetért	88%	87%
A halálbüntetést vissza kellene állítani		
nem ért egyet	33%	54%
egyetért	67%	46%

Hipotézisem a büntetési tételek szigorításával kapcsolatban csak részben igazolódott, hiszen a korábbi áldozatok nem akarják nagyobb arányban szigorítani a büntetési tételeket, vagy visszaállítani a halálbüntetést, de a jövőbeli félelmek már befolyásolják ezeket a véleményeket.

Az 1977-es jogtudat vizsgálathoz képest jelentős változást tapasztalhatunk, hiszen akkor a megkérdezettek 2%-a törölte volna el a halálbüntetést, jelenleg ezzel szemben a társadalom egyharmada nem értene egyet annak visszaállításával. Fontos azonban megjegyezni, hogy a jogi környezet változott, hiszen 1977-ben a halálbüntetés intézménye létezett, napjainkban azonban csak a visszaállításáról beszélhetünk.

A BŰNELKÖVETÉS OKAI

A társadalom szereplői a bűnelkövetést távolítják maguktól. Belső okokra vezetnek vissza, azaz aki bűnt követ el, azt saját hibájából teszi. A jogászok ezt kiegészítve fontos szerepet tulajdonítanak a külső tényezőknek is. Leginkább a nevelés hiányosságaiiban, a család nem megfelelő működésében fedeznek fel okokat.

A különböző társadalmi csoportokról elmondható, hogy a legnagyobb eltérés az életkor mentén tapasztalható a bűnözést befolyásoló tényezők megítélésében. A fiatalok sokkal kisebb arányban gondolják úgy, hogy a környezet, a média hatása és a családi okok meghatározó szerepet játszanak a bűnözővé válás folyamatában.

Ahogy a korábbi joghallgatók körében elvégzett kutatás megállapítja, „az ötödévesek nagyobb arányban jelölték meg a társadalmi okokat. Ennek hátterében az állhat, hogy tanulmányaik során ők már több konkrét jogesettel találkoztak, több magyarázó szempontot és társadalmi megközelítésű elméletet ismertek meg.”⁷ Ez ebben a kutatásban is igazolódik, hiszen a jogászok még fontosabb szerepet tulajdonítanak ezeknek a társadalmi okoknak.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
LEHETSÉGES OK A BŰNÖZŐVÉ VÁLÁS SORÁN ...		
Nehéz gyerekkor, korai családi problémák		
nem számít	19%	14%
számít	81%	86%
Mentális (pszichés) betegségek, személyiségzavarok		
nem számít	14%	20%
számít	86%	80%
Szegénység, megélhetési nehézségek		
nem számít	20%	18%
számít	80%	82%
Hirtelen felindultság, bosszú		
nem számít	14%	19%
számít	86%	81%
Nevelési problémák		
nem számít	14%	9%
számít	86%	91%
Agresszivitás, erőszakos természet		
nem számít	6%	2%
számít	94%	98%
Nyereségvágy, a gyors meggazdagodás vágya		
nem számít	9%	6%
számít	91%	94%
Szenvedélybetegségek		
nem számít	18%	14%
számít	82%	86%

⁷ KELEMEN (2009) 117. o.

Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek

nem számít	22%	13%
számít	78%	87%

Gondatlanság, felelőtlenség

nem számít	25%	18%
számít	75%	82%

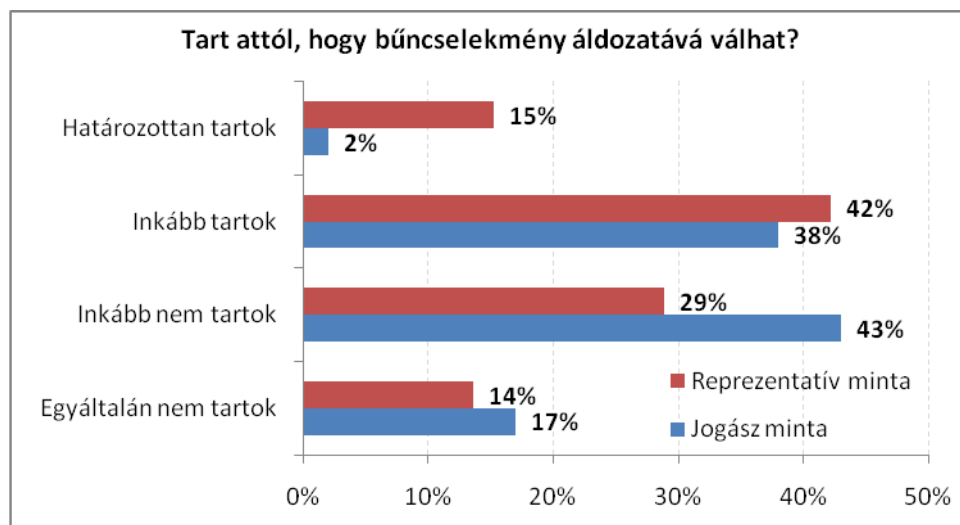
Csoport negatív befolyása

nem számít	12%	3%
számít	88%	97%

BŰNCSELEKMÉNY, SÉRTETT, ÁLDOZAT

Miközben az eddig megkérdezettek sérelmére elkövetett bűncselekmények arányaiban nem találunk eltérést, azok típusában már megmutatkozik a két minta különbözősége. A magasabb státusz, a jobb életkörülmény kihatással van a félelmekre, igaz, azokat eltörölni nem tudja. Mindkét minta eredményei alapján elmondható, hogy jobban tartanak az emberek az erőszakos bűncselekmények bekövetkeztétől, mint ahogy azok a valóságban történnek.

A bűnözés visszaszorításának lehetőségeivel foglalkozó, összefoglaló gondolat-sorban már megemlítettem, hogy a bűncselekmény áldozatává válásától való félelem összefügg az élethelyzettel. A környezet erősen meghatározza, hogy ki mennyire tart egy esetlegesen a sérelmére elkövetett bűncselekménytől. Az alacsonyan iskolázott, falvakban élő, rossz anyagi helyzetű emberek nagyobb arányban tartanak egy ilyen esemény bekövetkeztétől. Igaz, azt is észre kell venni, hogy a legnagyobb anyagi biztonságban élők között is magas arányban találunk bűncselekményektől szorongókat. Úgy gondolhatják, hogy van miért elkövetni az ő sérelmükre ilyen tettet.

Több empirikus adatfelvétel is foglalkozott korábban a sértetté válás témakörével. Jelen kutatásunkban az eddig tapasztaltaknál kisebb arányban említették a megkérdezettek, hogy voltak már bűncselekmény áldozatai. Azonban a korábbi kutatásokkal összezsengenek felmérésem azon megállapításai, hogy a jobb módban élők nagyobb biztonságban érzik magukat, kevésbé félnek attól, hogy bűncselekmény áldozatává válnak a későbbiek során.

AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

A magyar bíróságok működésének megítélése a társadalomban igen negatív. E körben sokan megkérdőjelezzik függetlenségét a politikától, továbbá a tesztalányok úgy vélik, hogy nem biztosított a jogegyenlőség, és a bírósági eljárások többségét feleslegesnek ítélik. A jogászok természetesen homlokegyenest az ellenkező álláspontot foglalják el, bár azt érdemes megemlíteni, hogy egy markáns csoportjuk esetenként kritikát fogalmaz meg az állításokon keresztül.

A társadalom negatív kritikája az eredményekből egyértelműen úgy tűnik, hogy anyagi jellegű. A legrosszabb anyagi helyzetben élők szinte minden állítás esetében élesen kritizálták a bíróságokat, ahogy ezt láttuk az igazságos világba vetett hit és a rendszerkritika esetében is. A deprimált életmód negatívan hat a környezet, a körülöttünk zajló események megítélésére is. Úgy tűnik, hogy különösen igaz ez az igazságszolgáltatás esetében, amelynek – már nevéből következően is – az igazság szolgáltatójának kellene lennie. Az életkörülményei miatt a világgal, a saját életével elégedetlen emberek ebben az intézményben sem ismerik fel ennek a lehetőségét.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre		
nem ért egyet	15%	51%
egyétért	85%	49%
A magyar igazságszolgáltatás független a politikától		
nem ért egyet	79%	46%
egyétért	21%	54%
Az ügyek kimenetele nagymértékben a bíró személyétől is függ		
nem ért egyet	22%	21%
egyétért	78%	79%
A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül		
nem ért egyet	72%	32%
egyétért	28%	68%
Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni		
nem ért egyet	64%	25%
egyétért	36%	75%
Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez		
nem ért egyet	30%	76%
egyétért	70%	24%

A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom

nem ért egyet	50%	9%
egyetért	50%	91%

A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválík egymástól

nem ért egyet	20%	45%
egyetért	80%	55%

Az igazságszolgáltatás megítélését a 2007-es joghallgatók körében végzett kutatásom is vizsgálta. Érdekes, hogy nem igazolódik az a hipotézis, hogy az elsőévesek véleménymintázata hasonlít a laikusokéra, míg az ötödéveseké a jogászokéra. Az ötödéves joghallgatók véleménye az igazságszolgáltatásról ugyan valamivel pozitívabb volt az elsőévesekénél, de közelebb áll a laikusok véleményéhez, mint a jogászokéhoz. Ez azt mutatja, hogy a szakma iránti elkötelezettség nem az egyetemen, hanem a munkába állást követően, a jogászai szakma gyakorlása közben alakul ki.

RENDSZERKRITIKA, VILÁGKÉP, SZEMÉLYISÉGPSZICHOLÓGIA ÉS SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI JELENSÉGEK

A jogászok magasabb státuszukból adódóan, jobb életkörülményeik miatt saját életüket és a világot is igazságosabbnak látják. A magyar társadalom láthatóan igen pesszimista. Általában a világot tartják igazságtalannak, a saját életükkel kapcsolatban valamivel optimistábbak. Mindkét minta alapján elmondható, hogy a válaszadók saját életüket igazságosabbnak vélik a világnál, azaz a velük történt igazságtalanságokat külső körülményeknek, a környezet, a világ hibájának tulajdonítják, nem a saját tévedésükként percipiálják.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene		
nem ért egyet	21%	29%
egyetért	79%	71%
Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családunkkal és barátainkkal törődünk		
nem ért egyet	35%	9%
egyetért	65%	91%

Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt		
nem ért egyet	24%	40%
egyetért	76%	60%

Az átlagembernek ráhatása van a közéletre		
nem ért egyet	67%	67%
egyetért	33%	33%

Összességében elmondhatjuk, hogy a jelenlegi rendszer megítélését, a kívánt változások mértékét, az ideális politikai rendszer milyenségét, de még a szavazási hajlandóságot is leginkább az anyagi jólét, az iskolai végzettség és a lakóhely jellege határozza meg. Aki nehezebb életkörülmények között él, az a körülötte zajló eseményekkel, a múlt és jövő megítélésével kapcsolatban is pesszimistább véleményeket fogalmazott meg.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
ÁLTALÁNOS		
Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely		
nem ért egyet	60%	51%
egyetért	40%	49%
Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek		
nem ért egyet	57%	40%
egyetért	43%	60%
Szilárd meggyőződésem, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén (pl.: szakma, család, politika) inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak		
nem ért egyet	47%	26%
egyetért	53%	74%
Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett		
nem ért egyet	61%	32%
egyetért	39%	68%
SZEMÉLYRE VONATKOZÓ		
A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak		
nem ért egyet	43%	6%
egyetért	57%	94%

Az adatok azt mutatják, hogy előzetes feltételezésem beigazolódott, hiszen a rendszer értékelését leginkább az életkörülmények határozzák meg.

Reprezentatív minta (N=1000) Jogász minta (N=100)

Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket

nem jellemző	67%	93%
jellemző	33%	7%

Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára

nem jellemző	25%	2%
jellemző	75%	98%

Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni

nem jellemző	67%	41%
jellemző	33%	59%

Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan

nem jellemző	52%	71%
jellemző	48%	29%

Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem

nem jellemző	36%	19%
jellemző	64%	81%

Összességében elmondható, hogy az előzetes feltevésnek megfelelően a jogászokra jellemzőbb a megismerés iránti igény.

Reprezentatív minta (N=1000) Jogász minta (N=100)

Nem szeretem a bizonytalan szituációkat

nem jellemző	9%	9%
jellemző	91%	91%

Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem

nem jellemző	12%	2%
jellemző	88%	98%

Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról

nem jellemző	30%	24%
jellemző	70%	76%

Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet

nem jellemző	14%	11%
jellemző	86%	89%

Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket

nem jellemző	50%	56%
jellemző	50%	44%

Soha nem sértettem meg mások érzéseit

nem jellemző	32%	52%
jellemző	68%	48%

Összességében elmondható, hogy ebben a kérdésben nem mutatkozik jelentős különbség a társadalom egésze és a jogászok között. Mindkét csoportban igény mutatkozik a rendezett, pontos, szabályok szerinti életre.

Reprezentatív minta (N=1000)

Jogász minta (N=100)

Fontos, hogy az ember tudjon engedelmessé válni is és parancsolni is, ha szükség van rá

nem ért egyet	8%	5%
egyétért	92%	95%

Az életben mindenkinek tudnia kell, hogy hol a helye, ki van felette és ki van alatta

nem ért egyet	14%	5%
egyétért	86%	95%

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem

nem ért egyet	67%	94%
egyétért	33%	6%

Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre

nem ért egyet	41%	63%
egyetért	59%	37%

Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk

nem ért egyet	16%	21%
egyetért	84%	79%

Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent megmagyaráz az életben

nem ért egyet	48%	71%
egyetért	52%	29%

Összességében elmondható, hogy míg nagyon sok állítással kapcsolatban nem mutatkozik különbség a két minta véleménye között, addig a jogászok esetében a tekintély elfogadása kevésbé elfogadott, mint a társadalom egészében.

A szociálpszichológia és a személyiségpszichológia skálák összefüggéseinek vizsgálatához létrehoztam főkomponens elemzés segítségével a már korábban említett állítások alapján:

- az igazságos világba vetett hit
- a rendszerigazolás, rendszerkritika 1.
- a rendszerigazolás, rendszerkritika 2.
- a megismerés iránti szükséglet
- a lezárás iránt igény
- a tekintélyelvűség

főkomponensét, amely így folytonos változóként méri az adott pszichológiai jelenségeket.

FŐKOMPONENS	A POZITÍV ÉRTÉK JELENTÉSE
az igazságos világba vetett hit	a világ igazságos
a rendszerigazolás, rendszerkritika 1.	a demokrácia pozitív értékkel bír
a rendszerigazolás, rendszerkritika 2.	a társadalomról kialakított kép pozitív
a megismerés iránti szükséglet	magas a megismerés iránti szükséglet
a lezárás iránt igény	magas a lezárás iránti szükséglet
a tekintélyelvűség	tekintélyelvű gondolkodásmód

1. táblázat a főkomponensek interpretálása

A létrejött főkomponensek alkalmasak arra, hogy az egyes jelenségeket vizsgáló skálák összefüggéseit korreláció segítségével vizsgáljam. Így kimutatható, hogy az egyes skálák között mutatkozik-e összefüggés, és ha igen, akkor az milyen irányú. Ezek alapján elmondható, hogy a szociálpszichológiai jelenségek mindegyike összefügg egymással, és az összefüggések iránya minden esetben pozitív. Ez azt jelenti, hogy az erősebb igazságos világba vetett hit együtt jár a rendszerről való pozitív gondolkodással, mind a demokráciával, mind a társadalommal kapcsolatban. Így nem meglepő, hogy a két rendszerkritikus skála is korrelál egymással.

A személyiségpszichológiai jelenségek esetében is minden esetben szignifikánsnak mutatkozott az összefüggés. A magas lezárás iránti szükséglet együtt jár a magas megismerés iránti vágygal, valamint a tekintélyelvűséggel. A megismerés iránti igény is összefügg a tekintélyelvűséggel, azonban a korreláció iránya negatív, azaz a magas megismerés iránti igény a tekintélyelvűség elvetésével jár együtt.

A két jelenség skálái között nem minden esetben tapasztaltam szignifikáns összefüggést. Az igazságos világba vetett hit összefügg a megismerés iránti igénnyel és a tekintélyelvűséggel. Mindkét összefüggés iránya pozitív, azaz az igazságos világba vetett hit együtt jár a megismerés iránti vágygal és a tekintélyelvűséggel. Ugyanakkor nem mutatkozott kapcsolat a lezárás iránti szükséglet és az igazságos világba vetett hit között. A demokráciáról pozitívan gondolkodók esetében jellemző a lezárás iránti szükséglet és a megismerés iránti igény, azonban a tekintélyelvűséggel nem mutatott összefüggést válaszaik aránya. A társadalomról pozitívan gondolkodókról elmondható, hogy magasabb a lezárás iránti szükségletük, azonban a tekintélyelvű gondolkodás nem jellemző rájuk. Ez a skála a megismerés iránti igénnyel nem mutatott szignifikáns összefüggést.

ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZAT

	JOGÁSZ MINTA	REPREZENTATÍV MINTA	A KÜLÖNBÖZŐ TÁRSADALMI CSOPORTOK VÉLEMÉNYKÜLÖNBSÉGEI
TÁJÉKOZÓDÁSI SZOKÁSOK	HVG, MTV, Hír TV, Index, Origo, HVG.hu A hitelesség fontos szerephez jut a választásban.	Bulvár lapok, hírműsorok és portálok a népszerűek. A hiteltelenség nem kizáró ok.	
PÁRTPREFERENCIA	Fidesz felülreprezentált, MSZP és Jobbik alulreprezentált	Fidesz, Jobbik, MSZP sorrend	
JOGALKOTÁS, JOGALKALMAZÁS	Legfőbb eszköz a megelőzés, a büntetések szigorítása		Az alacsonyabb státuszúak nagyobb arányban támogatják a szigorítást, a radikális megoldásokat.
HALÁLBÜNTETÉS	Többségük ellenzi a halálbüntetés visszaállítását	A többség támogatja a halálbüntetés visszaállítását	Legfőbb támogatói: <ul style="list-style-type: none"> • idősök • falvakban élők • alacsony iskolai végzettségűek • Jobbik támogatói Legfőbb ellenzői: <ul style="list-style-type: none"> • budapestiek • diplomások
BŰNELKÖVETÉS OKAI	Hasonló a reprezentatív mintához, de megjelenik a külső ok is.	Belső okokkal, az emberi természettel, saját döntéssel, akarattal.	A fiatalok főleg az esetlegesen rájuk is érvényes okokat kevésbé tartják számon a bűnözés lehetséges okaiként.
SÉRTETT, ÁLDOZAT	Jobban tartanak az emberek az erőszakos bűncselekmények bekövetkeztétől, mint az a valóságban megtörténik velük.		A rossz életkörülmények előhívják a félelmet a bűncselekményektől, miközben úgy tűnik a valóságban nincs különbség ebben a tekintetben a különböző élethelyzetűek között.
AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ELFOGADOTTSÁGA	Az igazságszolgáltatás megítélése pozitív, de negyedük-harmaduk megfogalmaz kritikát vele szemben.	Az igazságszolgáltatás megítélése erősen negatív.	Az alacsony státusz felerősíti az igazságszolgáltatással szembeni ellenérzéseket.
IGAZSÁGOS VILÁGBA VETETT HIT	A magasabb státuszból adódóan a világ igazságosan működik, többségük szerint az emberek azt kapják, amit megérdemelnek.	A világot nem tartják igazságosnak, a társadalom a jelenlegi rossz „közérzetét” hajlamos külső körülményekkel magyarázni.	Az átlagosnál deprimáltabb csoportok világról alkotott képét is negatívan befolyásolja élethelyzetük: az alacsony státuszúak nem hisznek a világ igazságosságában.
RENDSZERIGAZOGLÁS, RENDSZERKRITIKA	A magasabb státuszból fakadóan a rendszer megítélése pozitívabb, de többségben vannak körükben a kritikusok.	Erős a politikai pártokból való kiábrándultság, a jelenlegi rendszert rosszabbnak vélik a korábbinál, de a választás lehetősége, a közéletben való részvétel fontos szerephez jut. Ebből következően	Az átlagosnál rosszabb életkörülmények között élők a jelenlegi rendszert rossznak tartják, azon radikális átalakításokat végeznének, erős a múlt rendszer iránti nosztalgia ezekben a csoportokban.

		a családottság inkább anyagi természetű, mint a teljes rendszer kritikája.	
A MEGISMERÉS IRÁNTI SZÜKSÉGLET	A jogászokra jellemzőbb a megismerés iránti igény.	Az elvontabb gondolkodás nem jellemző a társadalomra, de megismerés iránti vágy a társadalom tagjainak többségében él.	A magasabb iskolai végzettség, a jobb anyagi körülmények, a városi lét és a fiatalabb kor, ami meghatározó, és ezek a jellemzők magasabb megismerés iránti szükségletet feltételeznek
A LEZÁRÁS IRÁNTI IGÉNY	Összességében elmondható, hogy ebben a kérdésben nem mutatkozik jelentős különbség a társadalom egésze és a jogászok között. Mindkét csoportban igény mutatkozik a rendezett, pontos, szabályok szerinti életre.	Összességében elmondható, hogy ebben a kérdésben nem mutatkozik jelentős különbség a társadalom egésze és a jogászok között. Mindkét csoportban igény mutatkozik a rendezett, pontos, szabályok szerinti életre.	A tekintélyelvűség elfogadása jellemző a magyar társadalomra, igaz ennek vannak korlátai. Aki jelenleg is „alávetettnek”, rosszabb helyzetűnek érzi magát, az könnyebben elfogadja ezt a nézetet, sőt bizonyos esetekben igényli is az irányítást.
TEKINTÉLYELVŰSÉG	A jogászok esetében a tekintély elfogadása kevésbé jellemző.	Bizonyos keretek között a magyar társadalom nyitott a tekintélyelvűség elfogadására.	A magasabb státusz, iskolai végzettség magával hozza, hogy kevésbé fogadja el valaki a tekintélyelvűséget.

IRODALOMJEGYZÉK

1. ADAMS, J. S. (1963) *Toward An Understanding of Inequity*, In: *Journal of Abnormal Psychology*, 67, 422-436. o.
2. ADORNO, T. W. et. AL. (1950) *The Authoritarian Personality*, Harbor and Brothers, New York.
3. ALTEMEYER, B. (1998). The other "authoritarian personality". In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental socialpsychology* (Vol. 30, pp. 47–92). *San Diego: Academic Press*.
4. BÁRD Károly (1984) *Alkalmazott viktimológia Észak Amerikában*, In: *Magyar Jog*, 1. szám, 20-29. o.
5. BÓCZ Endre (2007) *Passzív alany, áldozat, sértett*, In: *Rendészeti Szemle*, 9. szám., 103-129. o.
6. CHIRUMBOLO, A. (2002). The relationship between need for cognitive closure and political orientation: The mediating role of authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32(4), 603-610.
7. CROWSON, H. M., Thoma, S. J., & Hestevold, N. (2005). Is political conservatism synonymous with authoritarianism?. *The Journal of socialpsychology*, 145(5), 571-592.
8. CSANÁDI, A., HARSÁNYI, Sz. G., SZABÓ, É. (2009) Lezárási Igény Kérdőív: A Need for Closure Scale magyar verziójának tesztelése egyetemista mintán. The testing of the Hungarian version of Need for Closure Scale on a university student sample. *Alkalmazott pszichológia, Hungarian Applied Psychology* 11(1-2), pp 55-81
9. DALBERT, C. (2001) *Beliefs in a just world questionnaire*, In: *Commissioned reviews of 250 psychological Tests* (Maltby, J., Lewis, C. A. and Hill, A. Eds.), 461-465. o.
10. DE REGT, S., SMITS, T., & MORTELMANS, D. (2011). Trends in authoritarianism: Evidence from 31 European countries. *The International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3(1), 395-404

11. FESTINGER, L. (1963, 1973) *A kognitív disszonancia elmélete*, In: Hunyady György (szerk.) *Szociálpszichológia*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 73-83.o.
12. FINKEY Ferencz (1902) *A magyar büntetőjog tankönyve*, Politzer és Fia Könyvkereskedés, Budapest, 340. o.
13. FÖLDI András, HAMZA Gábor (1996) *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
14. FU, J. H. Y., MORRIS, M. W., LEE, S. L., CHAO, M., CHIU, C. Y., & HONG, Y. Y. (2007). Epistemic motives and cultural conformity: Need for closure, culture, and context as determinants of conflict judgments. *Journal of personality and social psychology*, 92(2), 191.
15. GOLEC, A. (2001, July). Need for cognitive closure and political conservatism: Studies on the nature of the relationship. Paper presented at the annual meeting of the International Society of Political Psychology, Cuernavaca, Mexico
16. GÖRGÉNYI Ilona (1993) *A bűncselekmények áldozatainak okozott kár jóvátétele*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 6., 231-241. o.
17. GÖRGÉNYI Ilona (2001) *A viktimológia alapkérdései*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
18. GÖRGÉNYI Ilona (2006) *A viktimológia*, In: *Kriminológia-szakkriminológia* (szerk: Gönczöl Katalin - Kerecsi Klára - Korinek László - Lévy Miklós), Complex Kiadó, Budapest, 271-296. o.
19. HEWSTONE, M., STROEBE, W. (2007) *Szociálpszichológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
20. HOMANS, G. C. (1961) *Social Behavior: Its Elementary Forms*, Harcourt Brace and World, New York.
21. IRK Albert (1928) *A magyar anyagi büntetőjog*, Dunántúl Kiadó, Pécs.
22. IRK Ferenc (2004) *Bevezető*, In: *Áldozatok és vélemények I.* (szerk. Irk Ferenc). OKRI, Budapest, 7-24. o.
23. JOST, J. T., BANAJI, M. (1999) *A sztereotipizálás szerepe a rendszer igazolásában, a hamis tudat képződése*, In: *A csoportok percepciója* (Hunyady Gy., Hamilton, D. L., Nguyen Luu, L. A.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 489-518. o.

24. JOST, J. T., HUNYADY, O. (2002) *The psychology of system justification and the palliative function of ideology*, *European Association of Experimental Social Psychology*, In: *European Review of Social Psychology*, No. 13., 113-153. o.
25. JUGERT, P., COHRS, J. C., & DUCKITT, J. (2009). Inter and intrapersonal processes underlying authoritarianism: The role of social conformity and personal need for structure. *European Journal of Personality*, 23(7), 607-621.
26. KÁDÁR Miklós, KÁLMÁN György (1966) *A büntetőjog általános tanai*, KJK, Budapest.
27. KELEMEN László (2009) *Joghallgatók a jogról – Szociálpszichológiai kutatás*, Sprinter Kiadói Csoport, Budapest.
28. KEMMELMEIER, M. (1997). Need for closure and political orientation among German university students. *The Journal of social psychology*, 137(6), 787-789.
29. KIRÁLY Tibor (1988) *A büntetőhatalom korlátai*, In: *Magyar Jog*, 9. sz., 730-743. o.
30. KÓ József (1998) *Vélemények a bűnözésről*, In: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 35.* (szerk.: Irk Ferenc), OKRI, Budapest, 9-46. o.
31. KÓ József (2004) *A kutatás módszertani eredményei - A bűnözéstől való félelem*, In: *Áldozatok és vélemények I.* (szerk. Irk Ferenc), OKRI, Budapest, 25-55., 57-84. o.
32. KRUGLANSKI, A. W., PERI, N., & ZAKAI, D. (1991). Interactive effects of need for closure and initial confidence on social information seeking. *Social Cognition*, 9(2), 127-148.
33. KRUGLANSKI, A. W., PIERRO, A., MANNETTI, L., & DE GRADA, E. (2006). Groups as epistemic providers: need for closure and the unfolding of groupcentrism. *Psychological review*, 113(1), 84.
34. LERNER, M. J. (1980) *The belief in a Just world: A fundamental delusion*, Plenum Press, New York.
35. LERNER, M. J., SOMERS, D. G. (1992) *Employees' reactions to an anticipated plan closure: the influence of positive illusions*, In: MONTADA, L., FILIPP, S. H., LERNER, M. J.: *Life crises and experiences of loss in adulthood*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., New Jersey, 229-254. o.

36. LIGETI Katalin (2006) *Kriminálpolitika és pönológia*, In: Kriminológiaszakkriminológia (szerk: Gönczöl Katalin - Kerezsi Klára - Korinek László - Lévy Miklós), Complex Kiadó, Budapest, 599-626. o.
37. LIPKUS, I. M., BISSONETTE, V. L. (1996) *Belief in a Just World Scales for Self and Others*, In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(10), 1043–1056. o.
38. MELOEN, J. D. (1993). The F scales a predictor of fascism: An overview of 40 years of authoritarianism research. In *Strength and weakness* (pp. 47-69). Springer New York.
39. MELOEN, J. D., HAGENDOORN, L., RAAIJMAKERS, Q., & VISSER, L. (1998): Authoritarianism and the Revival of Political Racism: Reassessments In The Netherlands of the Reliability and Validity of the Concept of Authoritarianism by Adorno et al. *Political Psychology* 9, 413-427.
40. MESSICK, S. (1976). Personality consistencies in cognition and creativity. *Individuality in learning*, 4, 22.
41. NAGY Ferenc (2008) *A magyar büntetőjog általános része*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest.
42. NEUBERG, S. L., & NEWSOM, J. T. (1993). Personal need for structure: Individual differences in the desire for simple structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 113-131.
43. PENTONY, J. F., PETERSEN, K. S., PHILIPS, O., LEONG, C., HARPER, P., BAKOWSKI, A., ... & GONZALES, R. (2000). A comparison of authoritarianism in the United States, England, and Hungary with selected non-random samples. *European psychologist*, 5(4), 259-268.
44. ROKEACH, M. (1960). *The Open and Closed Mind: Investigations In to the Nature of Belief Systems and Personality Systems*. In *Collaboration with Richard Bonier A. O.* Basic Books.
45. STONE, W. F., & SMITH, L. D. (1993). Authoritarianism: Left and right. In *Strength and Weakness* (pp. 144-156). Springer New York.
46. WALSTER, E., BERSCHIED, E., WALSTER, G. W. (1978) *Equity: Theory and research*, Allyn & Bacon, Boston.

47. WEBSTER, D. M., KRUGLANSKI, A. W. (1994) *Individual differences in need for cognitive closure*, In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 67., 1049-1062. o.
48. WIENER A. Imre, LIGETI Katalin (2003) *Jogszabálytan*, In: *Büntetőjog, Általános rész* (szerk.: Wiener A. Imre). KJK, Budapest, 13-51. o.